

IZVEŠTAJ O DEČIJIM PRAVIMA NA OSNOVU OPŠTINSKOG OKVIRA ZA PRAĆENJE

Funded by
the European Union

Izveštaj o dečijim pravima na osnovu Opštinskog okvira za praćenje

Autori:

Ljubiša Baščarević - Spoljni konsultant
Tim Domovika

Izdavač:

Domovik
Sutjeska bb, Severna Mitrovica
E-mail: office@domovik.org
www.domovik.org

OBJAVLJENO: 2023

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj isključivo je odgovornost Domovika i ne predstavlja nužno stavove Evropske unije.

Sadržaj

1. SAŽETAK	3
2. OSNOVNE INFORMACIJE	5
3. METODOLOGIJA	6
4. REZULTATI PRAĆENJA.....	8
4.1. ZDRAVLJE I ISHRANA	8
4.1.1 <i>Ishrana</i>	8
4.1.2 <i>Imunizacija</i>	9
4.1.3 <i>Zdravlje majke, novorođenčeta i deteta</i>	10
4.1.4 <i>Zdravstveni sistem</i>	10
4.1.5 <i>Fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlja adolescenata</i>	12
4.2. PORODIČNO OKRUŽENJE I ZAŠTITA	12
4.2.1. <i>Nasilje nad decom i ženama</i>	12
4.2.2 <i>Deca bez roditeljskog staranja</i>	13
4.2.3 <i>Pravosuđe za decu</i>	14
4.2.5 <i>Eksploatacija dece</i>	15
4.3 OBRAZOVANJE.....	16
4.3.1 <i>Obrazovni sistem</i>	17
4.3.2 <i>Pristup obrazovanju i učešće</i>	18
4.3.3 <i>Učenje i kvalitetne veštine</i>	18
4.3.4 <i>Slobodno vreme i kultura</i>	19
4.4 PARTICIPACIJA I GRAĐANSKA PRAVA.....	19
4.4.1 <i>Upis u matičnu knjigu rođenih i identitet</i>	20
4.4.2 <i>Participacija dece</i>	20
4.4.3 <i>Građanske i političke slobode</i>	20
4.4.4 <i>Informacije, internet i zaštita privatnosti</i>	21
4.5 SIROMAŠTVO	22
4.5.1 <i>Sistem socijalne zaštite</i>	22
4.5.2 <i>Siromaštvo dece i materijalna deprivacija</i>	23
4.5.3 <i>Voda, sanitarni uslovi i higijena</i>	23
5. MEĐUSEKTORSKA PITANJA	25
5.1 OBRAZOVANJE U RANOM DETINJSTVU	25
5.2 POL.....	25
5.3 INVALIDITET.....	25
5.4 ADOLESCENTI	25
5.5 ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMENE.....	26
5.6 NEPOGODE I HUMANITARNA AKCIJA.....	26
6. ZAKLJUČCI	27

1. Sažetak

Ovaj izveštaj izrađen je sa osvrtom na Okvir za praćenje za dečijih prava u opštinama, koji je NVO Domovik razvila tokom 2022/2023. Odnosi se na opštine Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, sa nekim unakrsnim podacima za Severnu Mitrovicu, koja je regionalno središte za usluge zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite koje podržava Vlada Srbije za sve četiri opštine. Alat za praćenje sadrži skup indikatora kontekstualizovanih za lokalni nivo, koji pokrivaju pet domena relevantnih za dečija prava na osnovu okvira za praćenje UNICEF-a za Evropu, centralnu Aziju (ECA). Ovi domeni uključuju zdravlje i ishranu, porodično okruženje i zaštitu, obrazovanje, participacija i građanska prava i siromaštvo. Svaki domen se sastoji od nekoliko poddomena, sa relevantnim setom indikatora definisanih za procenu stanja u svakoj konkretnoj oblasti. Ukupno su prikupljeni podaci za 85 indikatora postavljenih za odgovarajuće poddomene svih pet glavnih domena.

Ključni izazov za izveštavanje ostaje pristup sistematizovanim podacima i informacijama u određenim sektorima dečijih prava, uglavnom zbog nedovoljno razvijene institucionalne prakse u upravljanju podacima i znanjem. Stoga se ovaj izveštaj u velikoj meri oslanja na zapažanja, procene i intervjue sa zainteresovanim stranama. Međutim, uprkos svim izazovima u prikupljanju podataka, on obezbeđuje dovoljan nivo tačnosti informacija koje se koriste za donošenje zaključaka o stanju dečijih prava u opštinama obuhvaćenim procenom. Naučene lekcije i preporuke iz ovog izveštaja mogu da posluže kao dobra osnova za buduće izveštaje o praćenju sa osvrtom na ovaj okvir.

U domenu *Zdravlje i ishrana*, deca imaju dobar pristup osnovnim uslugama u primarnoj i delimično sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti, dok se usluge tercijarne zdravstvene zaštite uglavnom koriste van ovih opština, u kliničkim centrima u Srbiji. Pristup imunizaciji je omogućen svakom detetu, međutim, podizanje svesti potrebno je kod roditelja za HPV i MMR vakcine, zbog niskog odziva dece u odgovarajućim ciklusima vakcinacije uzrokovanog negativnim stavovima prema vakcinaciji i dezinformacijama koje cirkulišu u javnosti. Nizak procenat odojčadi i dece koja su dojena zahteva pojačane napore u promociji i podizanju svesti kod majki o velikim prednostima dojenja po zdravlje i majke i deteta.

U domenu *Porodično okruženje i zaštita*, nasilje nad ženama i decom ostaje jedna od najozbiljnijih zabrinutosti u svim opštinama, kao i u drugim opštinama na Kosovu. Nepostojanje usluga zaštite i reintegracije i bez efikasnih programa i preventivnih akcija imaju za rezultat nedovoljno prijavljivanje slučajeva, ostavljajući žene i decu, žrtve nasilja, u porodici bez pristupa pravdi i u mnogim slučajevima doprinoseći njihovom ostanku u začaranom krugu nasilja i diskriminacije. Povećanje usluga alternativnog zbrinjavanja dece bez roditeljskog staranja u zajednici trebalo bi da dovede do promene prakse smeštaja dece u hraniteljske porodice u Srbiji, što umanjuje šanse za potencijalno spajanje sa njihovim biološkim porodicama. U oblasti pravosuđa za decu ne postoje programi prevencije maloletničke delinkvencije ili usluge naknadnog zbrinjavanja maloletnika puštenih iz pritvora. Nedostatak usluga reintegracije dece u sukobu sa zakonom povezan je sa nedovoljnom saradnjom između vaspitne službe, probacione službe i lokalnih centara za socijalni rad, kao i nedovoljno razvijenim resursima za primenu alternativnih sankcija i

diverzionih mera na lokalnom nivou. Sobe i prostorije za intervju prilagođene deci u sudovima i centrima za socijalnu rad treba ponovo da se aktiviraju i uspostave u mestima u kojima nedostaju. Ne postoje afirmativne akcije o zaštiti dece od prisilnog rada, komercijalne seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja na internetu.

U domenu *Obrazovanje*, pristup programima i sadržajima ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja koji imaju deca ostaje izazov u ruralnim područjima sve tri opštine, dok kvalitet obrazovanja koji se pruža na osnovnom i srednjem nivou mora da se poboljša daljim unapređivanjem nastavne metodologije i izgradnjom kapaciteta nastavnika. Ocene najnovijih PISA testova treba ozbiljno uzeti u obzir i preduzeti konkretne akcije za rešavanje izazova i nedostataka koji vode ka nezadovoljavajućim ishodima učenja učenika. Poboljšani pristup i diversifikacija mogućnosti za neformalno obrazovanje ubrzaće ove napore-

U domenu *Participacija dece i građanska prava*, treba uložiti napore da se glas dece bolje čuje u planiranju i sprovođenju lokalnih politika, posebno za politike i programe koji se direktno odnose na decu i njihovu dobrobit. Njihovo učešće u organima odlučivanja u obrazovanju mora da pređe sa formalnog predstavljanja na aktivno članstvo i da utiče na procese odlučivanja i njihove ishode. Sa svim pružaocima usluga za decu moraju da se uspostave procedure za podnošenje žalbi prilagođene deci i mehanizmi za dobijanje povratnih informacija usmerenih na decu. Ne smeju da postoje ograničenja u pružanju prava na saslušanje na osnovu starosti, invaliditeta ili bilo koje druge ranjivosti. Njihovo učešće mora da bude obezbeđeno u svim postupcima dečije zaštite, nege i usvajanja dece, zdravstvenim pitanjima, porodičnim postupcima i donošenju odluka u porodici.

U domenu *Siromaštvo*, izveštaj potvrđuje ključnu ulogu usluga socijalne zaštite i naglašava potrebu za njihovim proaktivnijim pristupom u dopiranju do najugroženijih porodica sa decom. U socijalno-ekonomski nerazvijenim opštinama sa ograničenim mogućnostima zapošljavanja, šema socijalne pomoći je glavni izvor prihoda za ove porodice. Ova pomoć mora da bude dostupna svim porodicama i deci kojima je potrebna i mora da se poveća kako bi se bolje odgovorilo na najnovije ekonomske krize koje nesrazmerno utiču na najugroženije stanovništvo. Program podrške koji se ogleda u distribuciji paketa sa hranom, a koji je omogućio Crveni krst prepoznat je kao dobra praksa, međutim visoki procenti porodica i dece koji žive u relativnom i apsolutnom siromaštvu izazivaju zabrinutost zbog nehranjenosti i pogoršanja drugih uslova za psihofizički razvoj dece.

2. Osnovne informacije

Svaki izveštaj o ljudskim pravima koji se zasniva na kvalitativnim i kvantitativnim indikatorima za procenu odgovornosti nosilaca dužnosti u poštovanju, zaštiti i ostvarivanju dečijih prava u velikoj meri zavisi od pristupa robusnim podacima o njihovom učinku i rezultatima. U kontekstu opština koje su obuhvaćene ovim izveštajem, pored drugih subjektivnih faktora, proces prikupljanja podataka je, u velikoj meri, bio pogođen najnovijom političkom i bezbednosnom situacijom u severnom delu Kosova. Niz međusobno povezanih dešavanja gotovo je paralizovao institucionalno funkcionisanje u ovoj oblasti i stvorio ozbiljne prepreke za prikupljanje podataka, pored već nepostojeće institucionalne kulture u ovoj oblasti. U sve četiri opštine stvoren je privremeni institucionalni vakuum koji je trajao do organizovanja lokalnih izbora u aprilu 2023. Uprkos bojkotu od strane velike većine lokalnih zajednica u Zvečanu, Zubinom Potoku, Laposaviću i Severnoj Mitrovici, novoizabrani opštinski organi preuzeli su dužnosti i objavili da su dostupni za pružanje usluga svim stanovnicima. Međutim, oni nisu u potpunosti popunjeni i opremljeni svim potrebnim tehničkim i ljudskim resursima za pružanje usluga.

3. Metodologija

Metodologija izrade ovog izveštaja za praćenje detaljno je opisana u Domovikovoju publikaciji *Okvir za praćenje dečijih prava u opštinama*. Zasniva se na prikupljanju podataka o strukturnim, procesnim i ishodnim indikatorima kontekstualizovanim za lokalni nivo, a u skladu sa međunarodnim standardima i praksom, sadržanim u *Indikatorima ljudskih prava* koje je objavio Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava.

Problemi sa prikupljanjem podataka već su opisani u sažetku politike „Unapređenje lokalnih politika za decu zasnovanih na dokazima“ koji je Domovik¹ pripremio 2020, a u kojem je utvrđeno da u oblasti zdravstvene zaštite ne postoje sistematizovani i redovno ažurirani podaci za sprovođenje politika za zaštitu i unapređenje zdravlja deteta. Relevantan je za podatke o stopi neonatalne smrtnosti, stopi smrtnosti novorođenčadi i dece mlađe od 5 godina, deci obuhvaćenoj vakcinacijom, korišćenju primarne zdravstvene zaštite i hospitalizaciji dece tokom godine (raščlanjeno prema socio-ekonomskom statusu i području prebivališta). Za ovaj izveštaj, određeni podaci dobijeni su obostranom komunikacijom sa osobljem centra za porodičnu medicinu. Pomenuti sažetak politike takođe je identifikovao nedostatak sistematizovanih podataka u svim opštinama o različitim aspektima socijalne zaštite, ističući nepostojanje podataka o broju dece sa smetnjama u razvoju koja koriste usluge socijalne zaštite u zajednici ili broju dece sa smetnjama u razvoju koja koriste usluge podrške kod kuće, koja su smeštene kod rođaka, u ustanove za decu bez roditeljskog staranja ili u hraniteljske porodice. Isto važi i za nepostojanje raščlanjenih podataka o broju zlostavljane i zanemarene dece koja su registrovana u centrima za socijalni rad.

Jedan od pokretača budućeg prikupljanja podataka u kategoriji *Zdravlje i ishrana* su novi trogodišnji akcioni planovi koje su izradili centri porodične medicine u Zvečanu, Zubinom Potoku i Leposaviću (2022-2024), a koji predviđaju ulaganja u razvoj elektronskih baza podataka za zdravlje majke i deteta, uz obuku osoblja o njihovom korišćenju i vođenju podataka i evidencija. U tom smislu, specifične oblasti intervencije uključuju imunizaciju i negu u zajednici. Ovo bi trebalo da podrži proces prikupljanja podataka Tima za prava deteta, za koji se očekuje da će biti uspostavljen u ciljnim opštinama. Uprkos određenom napretku uočenom u okviru planiranja politike prikupljanja podataka, njegova praktična primena još uvek nije integrisana kao metoda rada u praksi ključnih institucionalnih zainteresovanih strana.

U takvim okolnostima, prikupljanje podataka za ovu procenu organizovano je kombinovanjem kvalitativnih i kvantitativnih metoda, uključujući ankete i strukturirane, polustrukturirane i nestrukturirane intervjue sa dostupnim ključnim zainteresovanim stranama i korisnicima, sastanke fokus grupa sa sektorskim stručnjacima, zapažanjem i analizom dokumentacije. Sastanci fokus grupa služili su za unakrsnu proveru i validaciju podataka dobijenih drugim metodama prikupljanja podataka.

Projektni tim je identifikovao sve relevantne izvore za prikupljanje podataka i razvio sektorske upitnike, međutim, nije bilo moguće dobiti najtačnije podatke zbog njihove

¹https://domovik.org/wp-content/uploads/2022/01/Policy-Paper_-Unapredjenje-lokalnih-politika-za-decu_2020_compressed.pdf

nedostupnosti ili nemogućnosti izvora podataka da pruže precizne informacije, uglavnom zbog nesistematizovanog prikupljanja i skladištenja podataka u relevantnim institucijama. U ovoj situaciji, projektni tim je uložio maksimalne napore da pruži najtačnije procene. Upućivanja na MICS podatke iz 2020, služe kao svojevrsna polazna osnova za procenu stanja dečjih prava na lokalnom nivou, iako su u MICS istraživanju podaci dobijeni koristećem metode i veličine uzorka za nacionalni nivo. Podaci dobijeni MICS-om upoređivani su sa podacima dostupnim u dva izveštaja o prikupljanju podataka koje je pripremio Domovik 2021.² i 2022³, i podacima dostupnim u Kosovskoj agenciji za statistiku i sektorskim procenama koje su napravili UNICEF, UNFPA, MOR i druge međunarodne organizacije.

²<https://domovik.org/wp-content/uploads/2022/12/Polozaj-dece-na-teritoriji-3-opstine-severnog-dela-Kosova.pdf>

³https://domovik.org/wp-content/uploads/2023/05/Data-collection-report_2022.pdf

4. Rezultati praćenja

U ovom poglavlju izvršene su analize za svih pet domena dečijih prava i njihovih poddomena, na osnovu dostupnih podataka o indikatorima postavljenim i prikupljenim kroz izvore navedene u alatu koji je razvio Domovik. Za ovaj prvi izveštaj, nalazi će se uglavnom zasnivati na kvalitativnim aspektima procenjenim na osnovu zapažanja, polustrukturiranih i nestrukturiranih intervjua, s obzirom na to da je pristup statističkim informacijama bio izuzetno ograničen. Međutim, uprkos svim nedostacima u prikupljanju podataka, procena će pružiti veoma relevantne uvide u stanje zdravlja, obrazovanja, socijalne zaštite i participacije dece i, nadamo se, poslužiti kao dragocena smernica svim zainteresovanim stranama za dečija prava u njihovim budućim nastojanjima da unaprede kvalitet života dece i njihovih roditelja.

4.1. Zdravlje i ishrana

U domenu *Zdravlje i ishrana* definisano je pet poddomena, uključujući ishranu, imunizaciju, zdravlje majke, novorođenčeta i reproduktivno zdravlje, zdravstveni sistem i fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje adolescenata. Kompleksni skupovi podataka u okviru svakog poddomena tek treba da budu uspostavljeni i održavani od strane institucionalnih zainteresovanih strana kako bi se podržale buduće evaluacije zasnovane na dokazima u zdravstvenom sektoru.

4.1.1 Ishrana

Adekvatna ishrana je važan aspekt razvoja deteta, dok unos dovoljnih količina ključnih hranljivih materija utiče na rast i psihofizički razvoj deteta. U skladu sa standardima SZO, izvršena je procena *indikatora procenta pothranjene dece starosti 0-5 godina (uzimajući u obzir odstupanje od srednje težine dece odgovarajućeg uzrasta)*. S obzirom na to da se podaci o težini dece sistemski ne prikupljaju i ne čuvaju u bilo kojoj od ciljnih opština, kao referenca izmaju se MICS podaci za Kosovo dobijeni 2020. Ovo MICS istraživanje pokazalo je da se 5% dece uzrasta 0-5 procenjuje kao zaostalo u rastu, 2% sa gubitkom na težini, 2% kao pothranjeno i 2% sa prekomernom težinom. Na osnovu informacija iz Doma zdravlja u Severnoj Mitrovici, procena je da broj dece sa zastojeom u razvoju, gubitkom na težini, pothranjenošću i prekomernom težinom u opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić u uzrastu od 0-5 godina odgovaraju podacima širom Kosova dobijenim putem MICS-a.

Dojenje je veoma važna praksa u ishrani, a SZO i UNICEF preporučuju *rani početak dojenja u roku od jednog sata od rođenja, isključivo dojenje prvih 6 meseci života i uvođenje nutritivno adekvatne i bezbedne komplementarne (čvrste) hrane sa 6 meseci zajedno sa kontinuiranim dojenja do 2 godine starosti ili kasnije*. Na globalnom nivou, oko 44% novorođenčadi starosti od 0 do 6 meseci isključivo je dojeno. Na Kosovu, na osnovu MICS podataka iz 2020, samo 29% novorođenčadi 0-6 meseci isključivo je dojeno, a 1 od 3 dece starosti 6-23 meseca dobija minimalnu prihvatljivu ishranu. Poređenja radi, u 2019, 24% dece starosti 0-5 meseci bilo je isključivo dojeno u Srbiji. Nažalost, takva statistika nije

dostupna za pojedine opštine na Kosovu, ali procenjuje se da procenti u opštinama Zubin Potok, Zvečan i Leposavić odgovaraju nalazima širom Kosova i Srbije. Procenjuje se da manje od 30% majki odojčadi isključivo doji u opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić.

U 2023, nijedna zdravstvena ustanova ili direkcija za zdravstvenu zaštitu u ciljnim opštinama nije preduzela afirmativne akcije za promociju dojenja. Ipak, takve akcije se snažno preporučuju, a zdravstvene ustanove se podstiču da se uključe u saradnju sa organizacijama civilnog društva i UNICEF-om u aktivnostima podizanja svesti majkama novorođenčadi i odojčadi o dugoročnim koristima dojenja za zdravlje majke i deteta.

U pogledu ključnih ishodnih indikatora, program podrške u hrani za najugroženije porodice sa decom sprovodi se saradnjom između lokalnih ogranaka Crvenog krsta i centara za socijalni rad. Paketi hrane se distribuiraju na mesečnom nivou za 680 porodica u Severnoj Mitrovici, 500 porodica u Zvečanu, 550 porodica u Leposaviću i 376 porodica u Zubinom Potoku. Tačan broj dece u ovim porodicama nije bilo moguće dobiti, ali procenjuje se da najmanje 1.000 dece ima koristi od ove pomoći.

4.1.2 Imunizacija

Imunizacija svake godine spašava milione života, dok vakcine koje se trenutno koriste sprečavaju više od 20 bolesti opasnih po život. Imunizacija sprečava milione smrtnih slučajeva svake godine od bolesti kao što su difterija, tetanus, veliki kašalj, grip i male boginje. Učešće sve dece u redovnim ciklusima imunizacije je ključ za njihovu zaštitu od bolesti koje mogu da se spreče i poboljšanje ukupnog zdravstvenog stanja i očekivanog životnog veka dece. U tom smislu, veoma je važno dopreti do sve dece odgovarajućeg uzrasta i kontinuirano podizati svest roditelja o važnosti redovnih ciklusa imunizacije. Saradnja zdravstvenih ustanova i škola je veoma važna u podizanju svesti i sprovođenju ciklusa imunizacije.

Kalendar vakcinacije koji primenjuju zdravstvene ustanove reguliše Institut za javno zdravlje i uključuje sve vakcine u određenom uzrastu dece⁴, uključujući BCG (protiv tuberkuloze), vakcinu protiv hepatitisa B, DTP vakcinu (difterija, tetanus, hripavac), polio vakcinu, Hib vakcinu i MMR vakcinu (male boginje, zauške i rubeola).

Na Kosovu, na osnovu MICS podataka, 73% dece starosti 24-35 meseci je u potpunosti imunizovano, što je značajan pad u poređenju sa 79% u 2014. Na osnovu informacija određenih lekara, stopa imunizacije odojčadi i dece u opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić je veća od proseka na Kosovu, skoro 100% za većinu vakcina, sa izuzetkom MMR vakcine, koju neki roditelji izbegavaju u periodu kada su deca stara godinu dana, uprkos tome što je obavezan preduslov za upis u vrtić. Najnovija situacija sa izuzetno niskim odzivom za vakcinaciju protiv humanog papiloma virusa (HPV) izaziva ozbiljnu zabrinutost i poziva na akciju u borbi protiv stereotipa i dezinformacija protiv HPV

⁴<https://www.zjz.org.rs/wp-content/uploads/2023/08/Kalendar-vakcinacije-2023.docx>

vakcinacije, imajući u vidu njen efekat spašavanja života pružanjem 100% zaštite ženama od raka grlića materice.

U tom pogledu, vredi napomenuti da je UNICEF sproveo kampanju o imunizaciji podržanu od strane USAID-a koja je uključivala bilbord postove i informativne sesije, dok je UNICEF, takođe, održao nedelju vakcinacije i HALO kampanju fokusirajući se na podizanje svesti o značaju HPV i MMR vakcina. Ovo je bilo posebno važno nakon izuzetno niske stope vakcinacije i odaziva dece na primanje HPV vakcine, koja je bila dostupna u Domu zdravlja u Severnoj Mitrovici. Antivakcinaški stavovi kod roditelja dece u uzrastu vakcinacije porasli su nakon pandemije COVID-19. To je dovelo do veoma malog broja dece vakcinisane protiv HPV-a i visoke stope izbegavanja MMR-a nakon što bebe napune godinu dana.

4.1.3 Zdravlje majke, novorođenčeta i deteta

Postoji međusobna povezanost između dojenja i zdravlja majki na osnovu iskustva SZO/UNICEF-a u ovoj oblasti. Utvrđeno je da duže trajanje dojenja takođe doprinosi zdravlju i dobrobiti majki smanjenjem rizika od raka jajnika i dojke i pomaže u oporavku između trudnoća. Isključivo dojenje beba mlađih od 6 meseci ima uticaj na hormonski status majke što često izaziva izostanak menstruacije. Ovo je prirodna (mada ne i bezbedna) metoda kontrole rađanja poznata kao Metoda amenoreje tokom laktacije.

Primeru radi, na osnovu MICS podataka za Kosovo u 2020, stopa neonatalne smrtnosti bila je 11 smrtnih slučajeva na 1.000 živorođenih, stopa smrtnosti novorođenčadi bila je 15 smrtnih slučajeva na 1.000 živorođenih, a stopa smrtnosti dece mlađe od 5 godina bila je 16 smrtnih slučajeva na 1.000 živorođenih. 100% porođaja je rađeno po kvalifikovanim zdravstvenim standardima.

Na osnovu podataka pedijatrijskih i ginekoloških jedinica Doma zdravlja u Mitrovici, stopa smrtnosti mlađih od 5 godina, stopa smrtnosti majki (broj majki umrlih usled problema sa trudnoćom na 100 živorođenih) i stopa smrtnosti novorođenčadi (broj novorođenčadi na 100 rođenih) bile su 0 u ciljnim opštinama u 2023.

Ukupno je, u 2023, hospitalizovano 600 dece uglavnom zbog respiratornih i digestivnih bolesti, a jedno dete je dijagnostikovano sa retkim bolestima, koje zahtevaju specijalizovano lečenje.

4.1.4 Zdravstveni sistem

Za procenu zdravstvenog sistema, kao alat su uzeti kontekstualizovani strukturni indikatori o broju primarnih zdravstvenih ustanova na 10.000 stanovnika, broju sekundarnih zdravstvenih ustanova na 10.000 stanovnika i broju tercijarnih zdravstvenih ustanova na 100.000 stanovnika.

Na osnovu procene, opštine Zvečan, Zubin Potok i Leposavić imaju otprilike između 14.000 i 17.000 stanovnika, dok stanovništvo u Severnoj Mitrovici prelazi 25.000. U sve četiri

opštine primećuju se negativni trendovi migracija, koji se intenziviraju u poslednjih nekoliko godina. Poslednjih godina pojedinci i cele porodice sve više menjaju mesto stanovanja krećući se ka većim urbanim centrima u Srbiji. Stoga, brojke o procenama stanovništva treba uzeti sa rezervom. Ovi procenjeni demografski podaci dati su samo kao podrška proceni broja zdravstvenih ustanova na 10.000 stanovnika u određenim opštinama koje se spominju u nastavku i ne bi trebalo da se smatraju zvaničnim podacima.

U Zvečanu se nalazi Centar za porodičnu medicinu koji se nalazi u urbanom delu opštine, a 6 sanitetskih vozila u okolnim selima. **Broj ustanova primarne zdravstvene zaštite na 10.000 stanovnika je 4,66**, međutim treba ga uzimati sa rezervom, s obzirom na to da neke ambulante nemaju stalno osoblje, već samo lekare i medicinske sestre, a opseg pruženih usluga je ograničen u poređenju sa centrom za porodičnu medicinu. Na teritoriji opštine kao i u opštinama Zubin Potok i Leposavić ne postoje sekundarne i tercijarne zdravstvene ustanove. Usluge sekundarne zdravstvene zaštite koriste se u Domu zdravlja u Severnoj Mitrovici koji je nedavno dobio status kliničkog centra, koji se smatra pružaocem tercijarne zdravstvene zaštite, ali i dalje nema dovoljno tehničkih i ljudskih kapaciteta/stručnosti da efikasno odgovori na sve zahteve tercijarne zdravstvene zaštite.

U Zubinom Potoku postoji centar za porodičnu medicinu i 8 ambulanti u okolnim selima, od kojih jedno u albanskom selu Čabra. Broj ustanova primarne zdravstvene zaštite na 10.000 stanovnika iznosi 6,43. U Leposaviću postoji 1 centar za porodičnu medicinu, i 9 seoskih ambulanti (od toga jedna u albanskom većinskom selu Bistrica). Na osnovu ovih podataka, **broj ustanova primarne zdravstvene zaštite na 10.000 stanovnika iznosi 5,88**. U Severnoj Mitrovici postoji jedan centar za porodičnu medicinu i jedna ambulanta u obližnjem selu Suvi Do koji rade u okviru srpskog Ministarstva zdravlja, dok kosovski Albanci iz susednog mešovitog Mikronaselja imaju pristup ambulanti u ovom susedstvu, koje radi u okviru bolnice u Južnoj Mitrovici. Na osnovu dostavljenih informacija, **broj ustanova primarne zdravstvene zaštite na 10.000 stanovnika u Severnoj Mitrovici je 1,2**. Isto kao i u Zvečanu, dok seoske ambulante u Zubinom Potoku i Leposaviću treba uzeti sa rezervom u pogledu opsega pruženih usluga.

Podaci o trenutnom broju zaposlenih u Severnoj Mitrovici, Zvečanu, Zubinom Potoku i Leposaviću nisu dostupni. Shodno tome, dalje raščlanjivanje podataka na osnovu broja lekara, farmaceuta, stomatologa i medicinskih sestara na 1.000 stanovnika na primarnom nivou, kao i pedijataru, ginekologu, neonatologu i medicinskih sestara na sekundarnom nivou nije bilo moguće.

Sve u svemu, pristup uslugama primarne zdravstvene zaštite je ocenjen kao zadovoljavajući, međutim, dobar pristup sekundarnim i tercijarnim uslugama je prilično upitan imajući u vidu da pacijenti moraju da putuju između 30 i 70 km do Severne Mitrovice i do Srbije za većinu usluga tercijarne zdravstvene zaštite. Zdravstvene ustanove nisu proaktivne u aktivnostima prevencije i zdravstvenog vaspitanja u zajednici. Većinu afirmativnih akcija podržavaju međunarodne organizacije i nevladine organizacije.

4.1.5 Fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlja adolescenata

Na osnovu zapažanja i informacija iz zdravstvenih ustanova, ciljna populacija adolescenata je pokrivena osnovnim uslugama mentalnog, fizičkog i reproduktivnog zdravlja. Ove usluge su od ključnog značaja u veoma osetljivoj fazi psihofizičkog i emocionalnog razvoja deteta.

Ne postoji zdravstveni savetodavni objekat namenjen posebno adolescentima i mladima u kritičnom dobu razvoja u bilo kojoj od četiri razmatrane opštine. Informacije uglavnom dobijaju od onlajn resursa, prijatelja, roditelja ili rođaka. Postoje školski psiholozi i mali broj privatnih psihologa koji pružaju savetodavne usluge, ali ne postoji proaktivan pristup relevantnih jedinica zdravstvenih ustanova.

Sistematski zdravstveni pregledi se ne sprovode redovno u višim razredima osnovnog i srednjeg obrazovanja. Institucionalizacija usluga savetovanja o reproduktivnom zdravlju, edukacija o polno prenosivim bolestima i pristup uslugama bezbednog abortusa za devojčice u adolescentnom dobu i dalje su izazov u sve četiri opštine.

Ne postoji proaktivan pristup zainteresovanih strana u zdravstvu u podizanju svesti kod adolescenata o različitim aspektima zdravstvene zaštite važnim za ovo osetljivo doba, posebno u vezi sa zloupotrebom supstanci, HIV-om, bezbednim seksom/planiranjem porodice, reproduktivnim zdravljem, rakom dojke, rakom grlića materice i drugim.

Nema tačnih podataka o stopi rađana među adolscencima, ali postoje neki slučajevi zasnovani na zapažanjima i informacijama lekara. U pogledu dijagnostike, imaju pristup CT skeneru, mamografu, ultrazvučnoj opremi i drugim uslugama.

Javni poziv za sve žene za preventivni skrining/preglede raka dojke predstavlja pozitivan razvoj institucionalnog proaktivnog pristupa zdravstvenoj prevenciji. Ova praksa bila je zastupljena najmanje dva puta u 2023, prostorijama Doma zdravlja u Severnoj Mitrovici. Informacije o dolasku adolescentkinja na skrining nisu dostupne.

4.2. Porodično okruženje i zaštita

Domen *Porodično okruženje i zaštita* sastoji se od pet (5) poddomena, uključujući nasilje nad ženama i decom, decu bez roditeljskog staranja, pravosuđe po meri deteta, dečje brakove i druge štetne prakse i eksploataciju dece. Dostupnost i tačnost podataka za sve poddomene je slaba tačka celokupnog sistema dečije zaštite. Deca iz ciljnih opština dobijaju neke usluge u Srbiji, tačnije smeštaj u hraniteljske porodice ili ustanove za decu bez roditeljskog staranja.

4.2.1. Nasilje nad decom i ženama

Jedan strukturalni indikator u ovoj oblasti meri posvećenost institucionalnih zainteresovanih strana podršci žrtvama nasilja nad ženama i decom i on predstavlja *broj smeštaja na 50.000 stanovnika*. U trenutku izrade ovog izveštaja, jedini smeštaj za ovu namenu koji se nalazi u Zubinom Potoku i koji opslužuje sve četiri opštine, ima problem u

funkcionisanju zbog dobro poznatih političkih dešavanja u 2022. i 2023. U takvoj situaciji, žene i deca žrtve nasilja u porodici nemaju pristup smeštaju i drugim uslugama zaštite koje se pružaju u ovom objektu kao što su psihosocijalno savetovanje, pravna pomoć, snabdevanje hranom i odećom itd.

Informacije o procentu slučajeva koje je sistem krivičnog pravosuđa efikasno obradio (od svih prijavljenih slučajeva) nije bilo moguće dobiti od tužilaštva, sudova i policije, ali na osnovu zapažanja, tok takvih predmeta u sistemu krivičnog pravosuđa je spor. Pristup pravdi za žrtve, krivično gonjenje i osuđivanje počilaca i dalje su loši u ovom regionu, kao i u drugim delovima Kosova. Neefikasnost u obradi takvih slučajeva dovodi do nedostatka poverenja u sistem i daljeg suzdržavanja žrtava da prijave slučajeve policiji. Procena je da se policiji prijavljuje manje od 50 slučajeva i veoma mali broj naloga za zaštitu koje izdaju sudovi.

U 2023, nije prijavljen nijedan takav slučaj nasilja nad ženama sa fatalnim posledicama. Međutim, iskustvo iz prošlosti ne isključuje ovakav ishod nasilničkog ponašanja počilaca nasilja u porodici u budućnosti, a preventivne akcije su od izuzetnog značaja. Ne postoje sistematizovani podaci sa zdravstvenom ustanovom o broju povređenih žena i dece u slučajevima nasilja nad njima, s obzirom na to da žrtve često ne prijavljuju povrede i traže pomoć u bolnicama. Izuzetno mali broj žena i dece koji su preživeli nasilje dobili su usluge podrške (psihosocijalno savetovanje, pravna pomoć, ekonomsko osnaživanje).

Na osnovu MICS podataka, na Kosovu je 1 od 7 staratelja dece uzrasta od 1 do 14 godina navelo je da je fizičko kažnjavanje neophodno za pravilno vaspitanje, podizanje ili obrazovanje deteta. Dok je 24 odsto dece starosti od 1 do 14 godina vaspitavano samo nenasilnim metodama, veliki deo dece (72 odsto), navodi se, vaspitavan je uz nasilne metode (psihološka nasilje i/ili fizičko kažnjavanje). Poređenja radi, u Srbiji 45% dece uzrasta od 1 do 14 godina doživljava nasilne vaspitne metode kod kuće.

Nema dostupnih statističkih podataka posebno za ciljne opštine, ali procena je da oni odgovaraju statistici na Kosovu.

4.2.2 Deca bez roditeljskog staranja

Deca bez roditeljskog staranja su posebno ranjiva i izuzetno podložna tome da postanu žrtve eksploatacije i zlostavljanja. Postojeće usluge hraniteljstva u ciljnim opštinama podržavaju smeštaj dece bez roditeljskog staranja u srodničke porodice, dok su neka deca u potrebi smeštena u hraniteljske porodice i domove u Srbiji. Ukupno je smešteno 18 dece bez roditeljskog staranja, od toga 9 u srodničke porodice, u ciljnim opštinama, a ove porodice su registrovane i podržane od strane centara za socijalni rad. Na osnovu Zakona o dečjoj zaštiti na Kosovu, svaka opština treba da ima najmanje tri (3) hraniteljske porodice za decu bez roditeljskog staranja, koje se procenjuju, obučavaju i odobravaju u skladu sa standardima koje je utvrdilo Ministarstvo rada i socijalnog staranja.

Na osnovu dosadašnje prakse, osim u srodničke porodice, deca bez roditeljskog staranja iz opština Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić upućuju se na smeštaj u hraniteljske porodice ili ustanove za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji. Afirmativnu akciju, jedinu do sada poznatu, koja se odnosi na procenu potreba hraniteljskih porodica u opštini Zubin Potok sproveo je UNICEF. Nema, međutim, informacija o daljim akcijama koje su pokrenuli lokalni nosioci dužnosti. Važno je napomenuti i da je organizovan niz obuka za hraniteljske porodice i relevantne stručnjake centara za socijalni rad o pružanju hitne nege deci bez roditeljskog staranja i alternativne nege deci sa smetnjama u razvoju. Primera radi, Centar za socijalni rad u Gračanici je 2023. zatražio podršku za uspostavljanje usluga hraniteljstva (u srodničkim ili u drugim porodicama) s obzirom na to da postoji 18 dece bez roditelja kojima je potrebna alternativna nega.

4.2.3 Pravosuđe za decu

Maloletničko pravosuđe je važan aspekt zaštite dece i zahteva kvalitetne i efikasne usluge za decu u kontaktu sa zakonom u različitim situacijama. Ove usluge nisu u potpunosti uvedene i dostupne deci u kontaktu sa zakonom u ciljnim opštinama ovog izveštaja. Na Kosovu su uglavnom uspostavljeni pravni i institucionalni okviri za maloletničko pravosuđe, dok se pritvor maloletnika pre suđenja koristi samo kao krajnje sredstvo. Potrebno je unaprediti pristup specijalizovanim uslugama za decu pod krivičnom odgovornošću, uključujući savetovanje, programe prevencije delinkvencije, programe obrazovanja, profesionalne i životne veštine i programe rehabilitacije maloletnih prestupnika. Ostali izazovi uključuju ograničene kapacitete i nedostatak koordinacije između vaspitno-popravnih i probacionih službi i centara za socijalni rad, koji se moraju unaprediti za efikasniju socijalnu reintegraciju i prevenciju recidivizma.

Osnovni sud u Mitrovici koji obuhvata opštine Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, ima odeljenje za maloletnike i obrađuje predmete koji uključuju maloletnike između 14 i 18 godina starosti na osnovu Zakona o maloletničkom pravosuđu na Kosovu, sa pozivanjem na relevantne odredbe Krivičnog zakonika, Zakona o krivičnom postupku i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

Na osnovu dostupnih statističkih podataka Kosovske statističke agencije (KAS) i internog istraživanja sudske prakse Osnovnog suda u Mitrovici, akademskih radova i drugih izvora, urađeno je najnovije statističko ažuriranje za 2019, koje ukazuje na to da je na Kosovu osuđeno 69 maloletnika. Maloletnici su uglavnom osuđivani za krivična dela *lake telesne povrede* i *teške krađe*. Preko 50% krivičnih dela *lake telesne povrede* izvršeno je u blizini osnovnih i srednjih škola, dok je krivično delo *teška krađa* uglavnom izvršeno zbog loših ekonomskih uslova i nabavke narkotika. Procenjuje se da je slična statistička podela i objašnjenje podsticajnih faktora i u ciljnim opštinama, pri čemu je vrlo malo poznatih slučajeva da se maloletnici iz Severne Mitrovice, Leposavića, Zubinog Potoka i Zvečana šalju u popravni dom za maloletnike u Lipljanu. Pritvorski centar u Mitrovici nema nikakav objekat za maloletnike. Informacije o procentu osuđene dece koja izdržavaju zatvorsku kaznu, i dece preusmerene ili osuđene koja ulaze u šemu preusmeravanja pre izricanja kazne nisu dostupne za ciljne opštine, ali procena je da ne postoji ili je izuzetno mali broj

takvih slučajeva. S druge strane, nijedno dete koje je pušteno iz pritvora ne dobija naknadnu negu, zbog slabe saradnje između probacione službe i centara za socijalni rad.

Nijedna pravna institucija, socijalna ustanova ili obrazovna institucija nije preduzela lokalne afirmativne akcije za sprečavanje učešća dece u kriminalu. U smislu podrške međunarodnih organizacija, UNICEF pomaže kosovskim institucijama u sprovođenju programa maloletničkog pravosuđa u oblasti prevencije maloletničke delinkvencije, alternativa pritvoru, poboljšane stručne i životne obuke i reintegracije mladih u sukobu sa zakonom u njihove zajednice.

4.2.4 Dečiji brakovi i druge štetne prakse

Praksa ranih brakova i dalje se primenjuje u nekim zajednicama, i uprkos tome što se javno doživljava kao tradicija, smatra se teškim kršenjem prava deteta. Nerazmjerno pogađa djevojčice i dječake, dok su u većini slučajeva djevojčice maloljetne za brak, a često uključuje nasilje nad ženama i djevojčicama. Nekoliko međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava štiti od dečijih brakova, uključujući Konvenciju o pristanku na brak, minimalnu starost za brak i registraciju brakova, Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Konvenciju o pravima deteta i Pekinšku platformu za delovanje iz 1995. Ovi međunarodni instrumenti pokrivaju ukidanje štetnih običaja i tradicija, nasilje nad devojčicom, saglasnost za brak, uzrast za brak, registraciju braka i slobodu izbora supružnika. Prisilni brak je takođe zabranjen i kažnjiv Krivičnim zakonikom Kosova.

Na Kosovu su danas dečiji brakovi relativno retki, ali to je i dalje praksa u nekim zajednicama i/ili etničkim grupama. Najugroženija su naročito, ali ne isključivo, deca Roma, Aškalija i Egipćana, ali se to dešava i u drugim zajednicama, u manjem obimu. Za opštine Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić nisu pronađeni dostupni podaci o broju maloletne dece koja su u braku, ali se pretpostavlja da se na godišnjem nivou ne primećuje skoro nijedan ili veoma mali broj slučajeva. Takođe, zbog tradicionalnih društvenih normi, porodice imaju tendenciju da takve slučajeve ne objavljuju javno.

4.2.5 Eksploatacija dece

Eksploatacija dece se manifestuje u različitim oblicima, počev od nezakonitog/prinudnog rada, trgovine decom radi seksualne eksploatacije i služenja, prosjačenja dece i drugih. UNICEF-ovo istraživanje MICS pokazalo je da je oko 5,3 % dece na Kosovu i 7 % dece iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana uključeno u dečiji rad. Oni se bave poljoprivredom, šumarstvom, rudarstvom, građevinom, uličnim radovima, uključujući prodaju malih predmeta, ručni transport robe i prosjačenje, sakupljanje smeća na deponijama, prisilno prosjačenje, komercijalnu seksualnu eksploataciju i koriste se u nezakonitim aktivnostima. Poslednja dva su ponekad rezultat trgovine ljudima.

U pogledu intenziteta rada, deca provode u proseku 10,3 sata nedeljno radeći na Kosovu. Situacija je lošija za romsku, aškalijsku i egipatsku decu koja rade 18,6 sati nedeljno.

Vremenski intenzitet dečjeg rada i uključivanje u kućne poslove pogoršava se kako deca stare, dok je za devojčice značajno veća verovatnoća da će se baviti kućnim poslovima nego za dečake, i to duže vreme. Neka deca su uključena u opasne poslove kojim rizikuju svoje zdravlje, bezbednost i intelektualni razvoj, tačnije 2,7 % dece je izloženo opasnim uslovima na radnom mestu u celini na Kosovu.

Na osnovu podataka MOR-a/UNICEF-a o statusu dečije delatnosti za opštine u regionu Mitrovice (razvrstane po polu, regionu i prebivalištu, za starosnu grupu 5-14 godina), ima 0,2% dece koja samo rade, 82,4% dece koja se samo školuju, 12,4% dece koja rade i školuju se, 3,3% nije uključeno ni u jednu aktivnost, 12,6% ukupnog broja dece koja rade, 96,6% ukupnog broja dece u školi i 3,4% van škole. U starosnoj grupi od 15 do 17 godina 0,9% dece samo radi, 78,6% dece samo se školuje, 16,8% dece radi i školuje se, 3,7% dece ne radi niti se školuje, pri čemu 17,7% od ukupnog broja dece radi, 95,4% od ukupnog broja dece u školi i 4,6% od ukupnog broja dece koja ne pohađaju školu.

Na osnovu zapažanja i poređenja rezultata između Kosova u širem smislu i regiona Mitrovice, zaključeno je da se ove prakse primenjuju u relativno manjim razmerama u ciljnim opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok, sa procentom dece uključene u dečiji rad ili aktivnosti prinudnog rada nešto nižim nego na nivou Kosova. Međutim, ovakvu statistiku ne uzimaju relevantne institucije u oblasti socijalne zaštite i postoji potreba da se zajedno sa njima zalažu za uvođenje relevantnih metoda prikupljanja podataka o ovom važnom aspektu.

Sa brzim tehnološkim razvojem u poslednjim decenijama, internet seksualno iskorišćavanje dece je u stalnom porastu. Mobilna veza, širenje internet mreže i pretplata kao opcija za plaćanje striminga koja gledaocu pružaju visok stepen anonimnosti, unapređuju trend komercijalnog internet seksualnog zlostavljanja dece. Stoga je jedna od mera koja mora da se preduzme podizanje svesti dece i roditelja o kritičkoj medijskoj pismenosti i opasnostima od seksualne eksploatacije koje postoje na internetu.

Nema dostupnih podataka o deci žrtvama trgovine ljudima i seksualne eksploatacije za ciljne opštine Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. Na osnovu dostupnih informacija, nijedan takav slučaj nije prijavljen policiji ili tužilaštvu 2023.

4.3 Obrazovanje

Pristup kvalitetnom obrazovanju je najvažniji za ukupan psihološki i fizički razvoj deteta, podjednako važan na svim nivoima, uključujući obrazovanje u ranom detinjstvu, pripremno predškolsko obrazovanje, osnovno, srednje i tercijarno obrazovanje. Sve ciljne opštine pružaju obrazovne usluge počev od jaslica, preko vrtića i osnovnih škola do srednjih škola i visokog obrazovanja, primenjujući nastavne planove i programe koje je izradilo Ministarstvo prosvete Srbije, sa izuzetkom škola u većinski albanskim selima i naseljima u sve četiri opštine koje primenjuju nastavne planove i programe Ministarstva prosvete, nauke i tehnologije Kosova. U domenu obrazovanja, procena je napravljena za četiri poddomena,

uključujući obrazovni sistem, pristup obrazovanju i učešće u njemu, veštine učenja i slobodno vreme i kulturu.

4.3.1 Obrazovni sistem

Sve škole u Severnoj Mitrovici, Zvečanu, Leposaviću i Zubinom Potoku zadovoljavaju osnovne standarde u pogledu infrastrukture, opreme, broja kvalifikovanih nastavnika i pomoćnog osoblja i poštovanja programskih zahteva resornih ministarstava. Pristup i kvalitet obrazovanja je nesrazmeran za decu u ruralnim područjima ciljnih opština u poređenju sa urbanim naseljima.

Na osnovu Izveštaja o prikupljanju podataka Domovika, u 2022, ukupan broj dece koja pohađaju osnovno obrazovanje u Leposaviću iznosio je 1215, dok je ukupan broj upisane dece u srednje škole iznosio 367. Broj dece sa smetnjama u razvoju sa pristupom predškolskom vaspitanju i obrazovanju bio je 13 (2,8% od sve upisane dece). Broj dece sa smetnjama u razvoju uključene u programe osnovnog obrazovanja bio je 12, dok je osmoro dece sa smetnjama u razvoju upisano u srednje obrazovanje (2,1% sve upisane dece). U Leposaviću je broj nastavnika⁵ na 100 učenika u osnovnom obrazovanju 13,27, dok je u srednjem obrazovanju 23,27 nastavnika na 100 učenika.

U Zubinom Potoku, na osnovu Izveštaja o prikupljanju podataka koji je Domovik objavio za 2021. godinu koji sadrži podatke o broju dece u različitim nivoima obrazovanja uključujući 95 dece u jaslicama (53 dečaka, 42 devojčice), 149 u vrtiću (85 dečaka, 64 devojčice), 67 dece u pripremnom predškolskom programu (30 dečaka i 37 devojčica), 316 dece u nižim razredima osnovne škole (rodna raspodela bila je poznata za 2 od 3 škole -133 dečaka i 133 devojčice), 342 dece u višim razredima osnovne škole (166 dečaka i 176 devojčica) i 217 dece u srednjoj školi (119 dečaka i 98 devojčica). Na 100 dece u osnovnim i srednjim školama u opštini Zubin Potok ima 16,91 nastavnika.

Na osnovu Izveštaja o prikupljanju podataka Domovik u 2022, u opštini Zvečan upisano je 185 dece u predškolsko obrazovanje u ranom detinjstvu (83 devojčice i 102 dečaka), dok je broj dece u pripremnom predškolskom programu bio 80 (44 devojčice i 36 dečaka). U osnovno obrazovanje upisano je 621 dete (269 dečaka i 352 devojčice). Broj dece koja pohađaju srednju školu bio je 250, dok je 3 dece sa invaliditetom imalo pristup osnovnom obrazovanju (2 dečaka i 1 devojčica), a 1 u srednjem obrazovanju. U opštini Zvečan ima 13,31 nastavnika na 100 dece koja pohađaju osnovne škole, odnosno 19,46 nastavnika na 100 učenika srednjih škola.

⁵Podaci o broju nastavnika izneti u opštinskim profilima OEBS-a za opštine Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, mogu da variraju i do 10%, s obzirom na to da trenutni brojevi nisu dostupni

4.3.2 Pristup obrazovanju i učešće

Univerzalni pristup i završetak osnovnog i srednjeg obrazovanja treba podsticati istim pristupom programima ranog i predškolskog obrazovanja. Procenjuje se da do 50% dece u ciljnim opštinama nema pristup programima ranog obrazovanja zbog nedostatka prostora u vrtićima u urbanim sredinama, kao i nepostojanja vrtića u ruralnim sredinama. Primera radi, na osnovu MICS podataka iz 2020. za Kosovo, samo 15% dece starosti 35-69 meseci pohađa bilo koji program u ranom detinjstvu (8% dece koja žive u zajednicama Roma, Aškalijski i Egipćani). Stopa pohađanja osnovne škole je 96%, niže srednje škole 94%, a više srednje škole 87%, dok je za romsku, aškalijsku i egipatsku decu taj koeficijent je 84% za osnovnu školu, 64% za nižu srednju školu i 31% za višu srednju školu. 3.645 učenika sa invaliditetom upisano je u redovnu školu na osnovu podataka Ministarstva prosvete, nauke i tehnologije Kosova (2018/19). Samo 10% dece sa invaliditetom ima koristi od obrazovnih i socijalnih usluga na osnovu podataka Koalicije za zaštitu dece nevladinih organizacija (KOMF). Na osnovu MICS podataka za Kosovo 2020, 8% dece prijavilo je funkcionalne poteškoće u najmanje jednom domenu.

Na osnovu Domovikove publikacije o obrazovanju u ranom detinjstvu⁶ postoje značajne razlike i nejednakosti u pristupu uslugama obrazovanja u ranom detinjstvu između dece koja borave u urbanim i ruralnim područjima u ciljnim opštinama ove procene, uključujući Severnu Mitrovicu, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. Deca u zajednicama koje žive u udaljenim selima nemaju pristup obrazovnim programima u ranom detinjstvu, pa samim tim nemaju jednak početak sa decom koja žive u urbanim naseljima. Deca u udaljenim selima treba da putuju u osnovne i srednje škole koje se nalaze u većim selima ili urbanim delovima opština. Stope pohađanja škole su visoke i za osnovni i za srednji nivo (95% i više). Stope završetka osnovnog i srednjeg obrazovanja su takođe visoke (100% osnovne škole, 98% srednje škole).

4.3.3 Učenje i kvalitetne veštine

Ovaj poddomen je u potpunosti relevantan za ishode obrazovnog procesa, odražavajući kvalitet nastave i učinkovitost i delotvornost nastavnih metoda koje se primenjuju na različitim nivoima obrazovanja. Rezultati najnovijih PISA testova OERS-a, sprovedenih 2022, i objavljenih u decembru 2023, pokazuju veoma nisko rangiranje kosovske dece, koja su na 3. mestu od dna, od 87 zemalja učesnica. Sa druge strane, deca u Srbiji su na 40. mestu po veštinama čitanja, a na 42. u matematici. Nisu poyntati rezultati za decu u ciljnim opštinama i da li su bila uključena u uzorak dece koja su testirana ili za Kosovo ili za Srbiju.

MICS podaci iz 2020. pokazali su da 41% dece na Kosovu ima osnovni nivo veština pismenosti i 42% veština računanja, dok su ove proporcije među romskom, aškalijskom i egipatskom decom 18% i 13%. Visoka nezaposlenost među visokoobrazovanim diplomcima zabeležena je u istraživanju EU u 2018, u trećem kvartalu 2017. bilo je 26,7%

⁶<https://domovik.org/wp-content/uploads/2022/12/Early-childhood-education-equality-starts-at-the-community-level.pdf>

nezaposlenih, što bi moglo da se poveže sa nedovoljnim kvalitetom obrazovanja na svim nivoima.

U opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić ne postoje sistematizovani podaci koji mogli da se koriste za procenu udela dece starosti 24-59 meseci koja su na razvojnem putu u zdravlju, učenju i psihosocijalnom blagostanju. Tačan broj dece sa poteškoćama u razvoju koja ne pohađaju školu nije poznat, dok efikasno uvođenje inkluzivnog obrazovanja ostaje izazov za sve škole.

4.3.4 Slobodno vreme i kultura

U većini škola i predškolskih ustanova, deca imaju pristup vannastavnim aktivnostima, uključujući ekskurzije, folklorne, muzičke i pozorišne sekcije, sportska takmičenja, radionice i istraživačke aktivnosti, međutim većina intervjuisanih nastavnika i vaspitača ukazala je na potrebu za dodatnim i savremenijim aktivnostima i dodatnim fizičkim prostorom za sprovođenje radionica i skladištenje opreme. U sve četiri opštine postoje lokalna sportska udruženja, uključujući fudbalske, košarkaške, odbojkaške i rukometne klubove koji nude mogućnosti za dečake i devojčice, a većina njih ima treninge za različite starosne grupe.

U Severnoj Mitrovici radi osnovna i srednja muzička škola, kao i jedna rok škola, dok amaterske folklorne grupe postoje u sve četiri opštine. Sve ciljane opštine imaju kulturne centre koji organizuju pozorišne predstave, likovne izložbe i bioskop. Tu su i lokalni muzej u Severnoj Mitrovici i Fakultet umetnosti sa odsecima za vizuelne umetnosti, dramsku i muzičku sekciju. Jedna privatna galerija u Severnoj Mitrovici vodi sekcije za različite starosne grupe dece u slikarstvu, vajarstvu i instalacijama. U ciljnim opštinama organizuje se nekoliko muzičkih festivala u različitim žanrovima, uključujući džez i bluz festival u Zvečanu/Severnoj Mitrovici, rok festivale u Severnoj Mitrovici i Leposaviću, festival narodne muzike u Lešaku (opština Leposavić), eko-umetnički festival u Severnoj Mitrovici i drugi. Međutim, postoji značajna razlika u pristupu kulturnim programima za decu koja borave u ruralnim područjima i decu koja žive u urbanim centrima.

Tačan procenat dece koja pohađaju neki kulturni program/obuku, vannastavne aktivnosti i sportske programe nije dostupan, ali ukupna procena je da sva deca imaju pristup slobodnim i kulturnim aktivnostima, dok njihov kvalitet odgovara potrebama dece, kao i resursima i kapacitetima ciljnih opština.

4.4 Participacija i građanska prava

U skladu sa CRC-om, građanska prava i slobode dece uključuju pravo na identitet, poštovanje stavova deteta, slobodu izražavanja, slobodu misli, savesti i veroispovesti, kao i slobodu udruživanja i mirnog okupljanja. U tom smislu, stavove dece treba uzeti u obzir i u porodici, i u društvu, kao i u svim inicijativama za planiranje lokalnih politika koje se tiču dece. U ovom domenu, okvir za praćenje obuhvata četiri poddomena, uključujući upis u knjigu rođenih i identitet, participaciju deteta, građanska i politička prava i informacije, internet i zaštitu privatnosti.

4.4.1 Upis u matičnu knjigu rođenih i identitet

Upis u matičnu knjigu rođenih je prvo priznavanje dece pred zakonom, kojim se štite njihova prava i obezbeđuje da je svako kršenje ovih prava zabranjeno. Najnovije MICS istraživanje na Kosovu pokazalo je da je 98% dece mlađe od 5 godina na Kosovu prijavljeno, isti procenat devojčica i dečaka, dok varijacija postoji u pogledu nivoa obrazovanja majki i kvintila dohotka.

Na osnovu informacija iz bolnice i sve četiri opštine, sva novorođena deca upisana su u matičnu knjigu, koju vodi srpski sistem. Problem ostaje za kosovski matični registar s obzirom na to da zdravstvene ustanove funkcionišu u okviru srpskog sistema i nemaju direktnu saradnju sa kosovskim matičnim registrom. Ovo je praktično pitanje koje zahteva više napora sa svih strana ako deca ovih roditelja treba da imaju pristup svim pravima u kosovskom sistemu socijalne zaštite. Informacija o tome koliko dece nije upisano u kosovski sistem matičnih knjiga mogla bi da se dobije uporednim pregledom matičnih knjiga u dva sistema, što u trenutnoj situaciji nije moguće. Ni u jednom sistemu ne postoje afirmativne akcije za promovisanje prijave rođenja koje organi sprovode.

4.4.2 Participacija dece

Ne postoje efikasni mehanizmi povratnih informacija usmerenih na decu o uslugama koje pružaju institucije lokalne vlasti. U svakoj opštini tek treba da se formira Tim za prava deteta koji je predviđen da bude takav mehanizam prema Zakonu o dečjoj zaštiti. Nijedna obrazovna, ustanova socijalne zaštite ili zdravstvena ustanova nemaju zakonom propisane i lako dostupne žalbene postupke prilagođene deci. Neke ustanove koje bi mogle da posluže kao takav mehanizam postojale su pre najnovijih političkih dešavanja sa opštinskim jedinicama za ljudska prava, međutim, nije primenjen proaktivan pristup u pokretanju mehanizama povratnih informacija prilagođenih deci.

Sve osnovne i srednje škole imaju uspostavljene školske parlamente i savete roditelja, ali deca nisu zastupljena u školskim odborima. Stvarni uticaj dece u donošenju odluka nije merljiv, ali zapažanja ukazuju na to da su mehanizmi više formalno uspostavljeni, nego li uticajni na nivou za unapređenje dečijih prava. Nijedan učenik ne učestvuje u radu školskih organa upravljanja i saveta roditelja. Ni u jednoj od ciljnih opština nema dečjih skupština, a njihovo uspostavljanje i funkcionalizacija mogli bi da bude važan doprinos povećanom učešću dece u procesima donošenja odluka.

Većina pravosudnih institucija primenjuje pristup prilagođen deci sa decom u kontaktu sa zakonom u krivičnim postupcima i postupcima porodičnog prava. Međutim, nije poznato u kojoj meri deca učestvuju u pravnim postupcima o pitanjima u vezi sa porodicom i usvajanjem.

4.4.3 Građanske i političke slobode

Posvećenost pravu dece da učestvuju u odlukama koje ih se tiču sadržana je u Konvenciji o pravima deteta (CRC) i zakonodavstvu na Kosovu. Na osnovu člana 12. CRC-a, stavove dece treba uzeti u obzir u skladu sa njihovim uzrastom i sposobnostima, a u najboljem interesu deteta. Lokalne vlasti, međutim, ne bave se informisanjem dece prilikom usvajanja

dokumenata o politici i ne organizuju nikakve konsultacije sa decom u procesu razvoja politike i donošenja odluka. Ovakav pristup u opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, u velikoj meri, promovisali su UNICEF i Save the Children, u saradnji sa lokalnim nevladinim organizacijama, ali tek treba da bude usvojen i integrisan u lokalnu institucionalnu kulturu.

U tom smislu, važno je napomenuti da građansku participaciju dece suštinski podržavaju međunarodne organizacije i civilno društvo. Njihove aktivnosti sa mladima i adolescentima promovišu obrazovanje za aktivno građanstvo zajedno sa sticanjem životnih veština. Pristup uvek usklađuje potrebe mladih sa obrazovnim procesom, dok aktivnosti utiču na lični razvoj učesnika i šire zajednice, učeći korisnike o tome kako njihove aktivnosti mogu da promene lokalni kontekst. *UPSHIFT*, *PODIUM: Zagovaranje za promene*, *PONDER: Program kritičke medijske pismenosti* i *Generation Unlimited* su nedavno sprovedeni programi sa decom u osnovnim i srednjim školama kao⁷ konceptima neformalnog obrazovanja.

Što se tiče slobode okupljanja, deca i adolescenti u sve četiri ciljne opštine imaju mogućnosti za volontiranje i druge aktivnosti sa lokalnim nevladinim organizacijama Domovik, Santa Marija i drugima. Deca imaju mogućnosti da ostvare pravo na slobodu izražavanja kroz umetnost i korišćenje društvenih mreža, onlajn i oflajn alate i medije.

4.4.4 Informacije, internet i zaštita privatnosti

Kosovo ima jednu od najvećih pokrivenosti internetom u Evropi, sa više od 90% domaćinstava sa pristupom brzom širokopojasnom internetu. U opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, internet se obezbeđuje preko operatera mobilne telefonije, kablovske televizije i bežičnog interneta. Kvalitet signala varira u urbanim i ruralnim područjima i može biti slab ili imati smetnje u planinskim područjima zbog konfiguracije terena. To je stvorilo nejednakosti u pristupu obrazovanju za decu u ruralnim područjima za onlajn časove koji su se primenjuju tokom pandemije. Deca školskog uzrasta i adolescenti uglavnom koriste internet putem pametnih telefona.

Operateri kablovske televizije omogućavaju pristup TV programima u sve četiri opštine, ali pretežno u urbanim sredinama, naseljima i većim selima, dok u udaljenim selima stanovnici koriste digitalne prijemnike ili primaju zemaljske signale kućnim antenama/modemima. Dostupni su mnogi programi na srpskom i albanskom jeziku, uključujući edukativne i zabavne sadržaje za decu i adolescente.

Što se tiče zaštite privatnosti, ne postoji institucionalizovana obuka za zaštitu privatnosti u onlajn domenu i kritička medijska pismenost za decu i adolescente. Deca i adolescenti su izloženi riziku od kršenja prava na privatnost i lako mogu da postanu žrtve zlostavljanja. Policija je prijavila najmanje jedan slučaj osvetničke pornografije u kojoj su učestvovala deca, a u kojem je počinitelj poslat u kazneno-popravni zavod.

⁷https://domovik.org/wp-content/uploads/2023/05/Policy-paper_2022.pdf

4.5 Siromaštvo

U domenu siromaštva, okvir za praćenje se fokusira na tri poddomena, uključujući sistem socijalne zaštite, siromaštvo dece i materijalnu deprivaciju, vodu i sanitarne uslove. Pristup podacima za prva dva poddomena bio je ograničen zbog nedostupnosti svih izvora podataka u centrima za socijalni rad i opštinskim odeljenjima koja se bave socijalnom zaštitom. Za razliku od zdravstvenih i obrazovnih institucija koje deluju samo pod okriljem resornih ministarstava Srbije, centri za socijalnu rad deluju i na Kosovu i u srpskom sistemu socijalne zaštite, a ne postoji jasna razlika između usluga koje pruža svaki od njih i njihovih korisnika.

4.5.1 Sistem socijalne zaštite

Sistemi socijalne zaštite pomažu pojedincima i porodicama, posebno siromašnima i ugroženim, da prevaziđu krize i podržavaju zdravlje i obrazovanje svoje dece. Na osnovu podataka iz izveštaja Svetske banke iz 2019, više od 26.000 domaćinstava primalo je socijalnu pomoć u 2017, a pretpostavka je da se taj broj povećao nakon ekonomskih kriza izazvanih virusom COVID-19 i inflacije pojačane rastom cena energije.

Što se tiče ciljnih opština za ovu procenu, na osnovu podataka Kosovske agencije za statistiku (KAS)⁸, 217 porodica (523 lica) u Leposaviću primalo je socijalnu pomoć u decembru 2018, u Zvečanu 301 porodica sa 699 članova i u Zubinom Potoku 434 porodice sa 983 člana. Tačan broj dece u ovim porodicama nije dostupan u skupovima podataka KAS-a. Što se tiče socijalne pomoći za decu sa smetnjama u razvoju, u decembru 2018, bilo je 16 korisnika u Leposaviću, 13 u Zubinom Potoku i 11 u Zvečanu.

Gore navedeni podaci u velikoj meri odgovaraju trenutnoj situaciji, sa procenjenih manje od 5% varijacija na osnovu internog istraživanja i razmatranja. Delimična unakrsna provera podataka mogla bi da se odradi na osnovu Domovikovog izveštaja o prikupljanju podataka objavljenog 2021, koji je utvrdio da je 2020, u Zvečanu bilo 62 dece starosti 0-14 godina u porodicama koje su bile primaoci socijalne pomoći. U Zubinom Potoku je 819 dece koja primaju dečiji dodatak u ruralnim sredinama, 342 porodice koje su deo šeme socijalne pomoći i 16 porodica dece sa smetnjama u razvoju koje primaju novčanu naknadu za pomoć i negu drugog lica. U Leposaviću je bilo 166 korisnika pomoći namenjene deci 0-5 godina starosti nezaposlenih roditelja, 50 korisnika u kategoriji dece samohranih roditelja i 13 porodica sa decom sa invaliditetom koje su korisnici naknade za pomoć i negu drugog lica.

⁸<https://askdata.rks-gov.net/pxweb/sr/ASKdata/>

4.5.2 Siromaštvo dece i materijalna deprivacija

Na osnovu dostupnih podataka iz izveštaja UINICEF-a⁹ za 2022, 23% dece na Kosovu živi u siromaštvu, dok 7% dece živi u ekstremnom siromaštvu. Stopa nezaposlenosti u uzrastu od 15 do 24 godina iznosi 49%, dok je u istoj starosnoj grupi 29,8% „niti obrazovano, niti zaposleno, niti obučeno (NEET)“, što znači da svaka treća mlada osoba ostaje bez mogućnosti da studira ili radi (UNICEF, Generation Unlimited, 2022)¹⁰. Nije bilo dostupnih podataka o procentu dece u porodicama sa niskim primanjima ili dece koja žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada i domaćinstvima bez posla, ili procentu dece (starosti 0-17 godina) koja žive u višedimenzionalnom siromaštvu u ciljnim opštinama Severna Mitrovica, Leposavić, Zvečan i Zubin Potok. Međutim, na osnovu procene, broj dece koja žive u relativnom i apsolutnom siromaštvu odgovaraju podacima na Kosovu.

4.5.3 Voda, sanitarni uslovi i higijena

Pristojni uslovi života i zdrava životna sredina su od ključnog značaja za dobrobit sve dece i adolescenata. Na osnovu MICS podataka, na Kosovu do 25% dece mlađe od 5 godina živi u najsiromašnijim domaćinstvima, a samo 7% žena i 12% muškaraca starosti od 15 do 49 godina pokriveno je zdravstvenim osiguranjem. Dok većina domaćinstava na Kosovu ima pijaću vodu i osnovne sanitarne uslove (oko 90 odsto), oko 23 odsto stanovništva konzumira kontaminiranu vodu sa Ešerihijom koli.

U opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, gotovo svi stanovnici su pokriveni javnim zdravstvenim osiguranjem iz Srbije. Stanovnici koji pretežno žive u urbanim delovima Severne Mitrovice (više od 95% domaćinstava), Zvečana i Zubinog Potoka (manje od 50% domaćinstava) priključeni su na regionalni vodovodni sistem. Manje od 50% stanovnika Leposavića (porodice koje žive u urbanom delu opštine) priključeno je na lokalni vodovod. Kvalitet vode koju koriste stanovnici kroz sistem vodosnabdevanja redovno testira Zavod za javno zdravlje. Kvalitet vode za piće je ocenjen kao veoma dobar.

Ruralna područja u svim opštinama oslanjaju se na izvore vode u blizini sela sa izgrađenim slivovima i bunarima, odakle vodovodi dovode vodu u pojedinačna ili grupisana domaćinstva. Nema dostupnih podataka o ispitivanju kvaliteta vode za piće u okolnim selima ciljnih opština.

Više od 80% domaćinstava u Severnoj Mitrovici priključeno je na sanitarni sistem, međutim potpuno funkcionalan sistem za odlaganje otpadnih voda nije uspostavljen, što ozbiljno ugrožava reku Ibar. Manje od 50% domaćinstava u Zvečanu priključeno je na kanalizacioni sistem, dok seoska domaćinstva uglavnom koriste septičke jame za kanalizaciju. Procenjuje se i da je isti broj priključaka i u opštini Leposavić, gde su centar grada i dva veća naselja, Sočanica i Lesak, povezani kanalizacionim sistemom. Na sanitarni sistem u opštini Zubin Potok priključena su samo domaćinstva u urbanom delu naselja, dok su u većini sela u

⁹<https://www.unicef.org/kosovoprogramme/reports/annual-report-2022#>

¹⁰<https://www.unicef.org/kosovoprogramme/kosovo-generation-unlimited#>

upotrebi septičke jame. Ne postoji sistem za odlaganje otpadnih voda, a otpadne vode iz kanalizacionog sistema odlažu se direktno u reku Ibar.

5. Međusektorska pitanja

5.1 Obrazovanje u ranom detinjstvu

Pristup obrazovanju u ranom detinjstvu ostaje jedan od ključnih izazova u sve četiri opštine zbog nedovoljne infrastrukture za smeštaj sve dece u potrebi u urbanim sredinama, kao i nedostatka kapaciteta za rano obrazovanje u većini ruralnih područja. Nizak procenat dece sa pristupom vrtićima u selima izaziva ozbiljnu zabrinutost zbog nejednakog početka redovnog obrazovanja između dece u urbanim i ruralnim područjima. Nepostojanje pristupa obrazovanja u ranom detinjstvu ima ključni uticaj na ishode učenja ove dece na daljim nivoima obrazovanja i ostvarivanje njihovog punog potencijala. Sve opštine moraju da umnože napore i ulaganja u infrastrukturu obrazovanja u ranom detinjstvu i da zaposle dodatne ljudske resurse kako bi se osiguralo da svako dete ima pristup vrtiću i kvalitetnim programima ranog obrazovanja.

5.2 Pol

Devojčice u sve četiri opštine imaju jednak pristup svim nivoima obrazovanja, uslugama socijalne zaštite i većini usluga primarne i sekundarne zdravstvene zaštite. Mora, međutim, da se posveti veća pažnja i podrška poboljšanom pristupu savetodavnim uslugama za reproduktivno zdravlje adolescentkinja. Pristup odgovarajućim metodama kontracepcije je od ključnog značaja za sprečavanje adolescentske trudnoće i njenih posledica. Žene i devojčice su ranjivije i nisu efikasno zaštićene od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici u sve četiri opštine. One su takođe u većoj meri uključene u dečji rad u poređenju sa dečacima i podložnije su tome da postanu žrtve komercijalne seksualne eksploatacije, osvetničke pornografije i internet seksualnog zlostavljanja.

5.3 Invaliditet

Deca sa smetnjama u razvoju u sve četiri opštine i dalje se suočavaju sa diskriminacijom u pristupu inkluzivnom obrazovanju na svim nivoima, dok njihovim porodicama nedostaje sveobuhvatna podrška društva i institucija. Uvođenje usluga personalnog asistenta i pedagoškog asistenta za decu sa smetnjama u razvoju koja pohađaju inkluzivno obrazovanje tek je u ranoj fazi implementacije zahvaljujući podršci međunarodnih organizacija, međutim njihova institucionalizacija tek treba da se postigne u opštinama, dok je broj asistenata nedovoljan da pokrije svu decu u potrebi. Socijalna pomoć za porodice dece sa smetnjama u razvoju nije dovoljna da pokrije osnovne potrebe ove dece. Mnoga deca sa smetnjama u razvoju pohađaju školu za specijalno obrazovanje i dobijaju podršku od nevladinih organizacija. Nedostaje, međutim, sistematski i strateški pristup njihovoj efikasnoj integraciji u obrazovanje, zapošljavanje i društvo.

5.4 Adolescenti

Deci je potrebna sveobuhvatnija podrška u osetljivom dobu adolescencije kako bi bolje prevazišla izazove prelaska u odraslo doba i zaštitila svoje fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje. Redovni sistematski zdravstveni pregledi u višim razredima osnovnih i srednjih škola, kao i savetovališta za fizičko i mentalno zdravlje, moraju da budu uvedeni i dostupni

adolescentima u sve četiri opštine. Pored unapređenja kvaliteta srednjeg obrazovanja, programe neformalnog obrazovanja treba ponuditi kao komplementarne mogućnosti za učenje i razvoj veština.

5.5 Životna sredina i klimatske promene

Deca i adolescenti u sve četiri opštine pokazuju stručno razumevanje značaja zaštite životne sredine i klimatskih aktivnosti. U istraživanju koje je NVO Domovik¹¹ sproveda 2023. sa decom i mladima iz Severne Mitrovice, Zvečana, Leposavića, Zubinog Potoka, Gračanice i Prištine, više od 45% ispitanika smatra da su klimatske promene ozbiljna pretnja, a 41% se izjasnilo spremnim da prihvati promenu ličnog načina života kako bi se ublažio negativan uticaj na životnu sredinu. Više od 70% ispitanika smatra da ekonomski razvoj treba da se uskladi sa zaštitom životne sredine.

Izgrađena je regionalna deponija otpada za opštine u regionu severne Mitrovice, ali još nije funkcionalna i upotrebljiva. Iako ne postoji velika inicijativa institucionalnih zainteresovanih strana, postoje nevladine organizacije u sve četiri opštine koje se zalažu za zaštitu prirode i očuvanje vazduha, vode i zemljišta od zagađenja. Neki od njih organizuju akcije čišćenja i aktivnosti podizanja svesti javnosti, a deca i adolescenti u njima često učestvuju.

5.6 Nepogode i humanitarna akcija

U januaru 2023, region Mitrovice bio je teško pogođen poplavama, a mnoga domaćinstva u Severnoj i Južnoj Mitrovici, Zvečanu, Zubinom Potoku i Leposaviću bila su teško poplavljena. Mnoge porodice sa decom su evakuisane i privremeno preseljene iz svojih kuća i stanova. Pomoć su pružile vlada, opštine, međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva. Međutim, uprkos učešću više aktera, mnogim porodicama nije pružena adekvatna pomoć za obnovu šteta na njihovim stambenim objektima i objektima za ostvarivanje prihoda i poljoprivrednom zemljištu.

¹¹<https://domovik.org/publikacije/>

6 Zaključci

Prve procene dečijih prava u opštinama Severna Mitrovica, Zvečan, Leposavić, Zvečan i Zubin Potok, uspešno su testirale okvir koji je Domovik razvio prošle godine. Očekivano, potvrdio je važnost sistematskog prikupljanja podataka u svim domenima navedenim u alatu, uključujući zdravlje i ishranu, porodično okruženje i zaštitu, obrazovanje, participaciju i građanska prava i siromaštvo. S tim u vezi, jedna od prioriternih akcija treba da bude uspostavljanje jedinica za upravljanje podacima i znanjem u relevantnim institucijama, uključujući centre za porodičnu medicinu i pedijatrijsku jedinicu bolnice, opštinska odeljenja za zdravstvo, obrazovanje i socijalnu zaštitu, centre za socijalni rad i škole. Ova procena okvira za praćenje kao alatke mogla bi da posluži kao smernica za sveobuhvatnije sektorske analize stanja i postavljanje osnova za buduće procene dečijih prava.

U skladu sa osnovnom procenom, svaka institucija relevantna za razvoj i dobrobit dece treba da definiše kratkoročne i srednjoročne prioritete za decu i integriše ih u planiranje i programiranje, uvek uključujući decu i integrišući njihove stavove i predloge u najvećoj mogućoj meri. Podizanje svesti o imunizaciji, podrška adekvatnoj ishrani, uvećana ulaganja u obrazovanje u ranom detinjstvu i zaštita dece od nasilja i zlostavljanja, prioritete su oblasti za unapređenje i intervenciju. Postoji potreba za unapređenjem međuinstitucionalne saradnje kroz međusektorski pristup u sprovođenju programa i integrisanom pružanju usluga za decu.

